

RECENZJE

Cenna inicjatywa. Praca zbiorowa *Intellectuels de l'Est exilés en France*, red. Wojciech Fałkowski, Antoine Marès, Paryż 2011, ss. 174

W świecie nauki da się zauważyć pewną prawidłowość: o ile konferencje naukowe stanowią przede wszystkim okazję do nawiązywania bezpośrednich kontaktów, wzajemnego poznawania się specjalistów z danej dziedziny i integracji środowiska naukowego, o tyle wydawane później materiały pokonferencyjne pozwalają efektywniej zgłębić merytoryczny wymiar imprezy naukowej. Tak też jest w przypadku wydanej w 2011 r. książki *Intellectuels de l'Est exilés en France* pod redakcją Wojciecha Fałkowskiego (byłego dyrektora Ośrodka Kultury Polskiej przy Sorbonie) i Antoine'a Marès'a (dyrektora paryskiego Instytutu Pierre'a Renouvina). Publikacja stanowi zapis (niestety niepełny) międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej 3–4 kwietnia 2009 r. w Ośrodku Kultury Polskiej w Paryżu.

Nieco wbrew opisanej powyżej prawidłowości najcenniejszej wartości tej książki należy szukać raczej na płaszczyźnie pozamerytorycznej. Stanowi ona bowiem realizację głęboko przemyślanego projektu – i to bardziej w wymiarze instytucjonalnym niż czysto naukowym. To przykład udanego produktu dobrze rozumianej polityki naukowej i przejaw strategii, którą powinny przyjmować wszystkie polskie placówki zajmujące się kulturą czy nauką działające poza granicami kraju. Skąd te wnioski?

Po pierwsze – język. Grzechem wielu instytucji polskich za granicą jest publikowanie prac wyłącznie po polsku. Zważywszy na to, że celem tych placówek jest promocja kultury polskiej, takie postępowanie po prostu mija się z celem. Przez wiele lat był to problem chociażby Stacji Naukowej PAN w Paryżu¹. Dlatego decyzja o francuskojęzycznym wydaniu materiałów pokonferencyjnych jest bardzo trafna.

Po drugie – współpraca instytucjonalna. Warto zwrócić uwagę na podmioty zaangażowane w powstanie publikacji. Konferencja z kwietnia 2009 r. została – jak wiemy – przygotowana przez Ośrodek Kultury Polskiej, który przyczynił

¹ Zob. P. Pleskot, *Naukowa szkoła przetrwania. Stacja Naukowa PAN w Paryżu w latach 1978–2004*, Warszawa 2008.

się także do opublikowania książki. Jako główny wydawca figuruje jednak paryski Instytut Badań Słowiańskich (Institut d'Études Slaves). Co ciekawe, sami Francuzi przyznają, że w historii swej działalności Instytut ten naturalnie ciążył ku Rosji, w mniejszym stopniu interesując się innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej². Tym większa zatem zasługa prof. Falkowskiego, któremu udało się nawiązać owocną współpracę z tą placówką. Co więcej, współredaktor tomu prof. Antoine Marès jest nie tylko szefem Institut Pierre Renouvin, ale też wykładowcą Université Paris I. W ten sposób Ośrodek Kultury Polskiej dał świadectwo konkretnego współdziałania również z tymi podmiotami, współpracy, która nie ogranicza się tylko do uścisków dłoni, ale przynosi namacalne, naukowe efekty.

Po trzecie – tematyka. Jednym z najczęstszych błędów popełnianych przez placówki kulturalno-naukowe danego kraju, działające poza jego granicami, jest skupianie się wyłącznie na tematyce państwa, które reprezentują. W ten sposób zmniejszają swój zasięg oddziaływania i ściśle narodowymi inicjatywami ograniczają zainteresowanie, które mogłyby zdobyć szersze projekty. *Intellectuels de l'Est exilés en France* nie idzie tą drogą. Jak wskazuje sam tytuł, publikacja obejmuje cały obszar Europy Wschodniej, oczywiście wiele miejsca poświęcając wątkom polskim. Takie ujęcie tematu pozwoli trafić do szerszego grona czytelników, a także wykazać, w jaki sposób aktywność polskich intelektualistów wyróżniała się na tle innych. To również skuteczny zabieg „propagandowy”: Instytut Kultury Polskiej, podejmując taką inicjatywę, w pewien sposób obejmuje patronat nad całym regionem Europy Wschodniej, aspiruje do roli koordynatora przedsięwzięć animowanych przez ośrodki kulturalne z tego obszaru geograficznego. Co więcej, zamieszczenie w tomie tekstu Joie Springera dotyczącego UNESCO (*La Mémoire du Monde de l'UNESCO*) i powołanie się na tę organizację we wstępie pokazuje, że Instytut chce wychodzić nie tylko poza kadr *polono-polonais* (jak powiedzieliby Francuzi), ale ma też większe ambicje przekraczania obszaru Europy Wschodniej.

Tendencje te uwidaczniają się także w doborze prelegentów – autorów artykułów. Obok oczywistych wyborów: Polaków opowiadających o wątkach polskich (Andrzej Paczkowski, *Détruire ou réformer? La sortie de la Pologne du communisme dans la pensée politique de Juliusz Mieroszewski*; Małgorzata Ptasńska-Wójcik, *Les livres de „Kultura”: livres interdits en Europe centrale et Europe de l'Est*; Marek Kornat, *Jerzy Giedroyc dans la Pologne indépendante et pendant la Seconde Guerre mondiale*), napotykać bardziej złożone powiązania autorów z poruszaną przez nich tematyką. Co warto podkreślić, kwestie polskiej emigracji podejmuje również grupa uczonych zagranicznych: Basil Kerski, obecnie szefujący Europejskiemu Centrum Solidarności, opisuje aktywność paryskiej „Kultury” na tle stosunków niemiecko-polskich (*Un atelier européen de pensée politique: Jerzy Giedroyc, Kultura et les nouvelles relations germano-polonais 1946–2000*), Lubor Jílek skupia się na postaci Konstantego Jeleńskiego (*Jeleński entre la Pologne, Kultura e une Europe libérale*), Luba Jurgenson analizuje pokrótce losy uchodźców polskich (*Témoignages sur le Goulag: quelques réflexions sur les voix d'exilé polonais*), a Tatiana Maximova i Natalia Gorbaniewska omawiają relacje między emigracyjnymi periodykami „Kontinent” i „Kultura” („Kontinent” – „Kultura”:

² Relacja Jacques'a Le Goffa złożona autorowi 11 I 2005 r.

Jerzy Giedroyc – Vladimir Maximov *d'après les souvenirs et la correspondance*). Dzięki takiemu doborowi tekstów można wykazać, że problematyka polskiej emigracji interesuje nie tylko Polaków, lecz także badaczy z innych krajów. Pokazuje to jej znaczenie. Do osobnej kategorii artykułów należy zaliczyć prace badaczy francuskich dotyczące przede wszystkim wątków rosyjskich (Cécile Vaissie, *Le combat des dissidents de Russie en Occident*; Michel Aucoutirer, *Un dissident de la dissidence: André Siniawski et la revue „Syntaxis”*).

Wracając do zarysowanych na początku kwestii merytorycznych, trzeba stwierdzić, że nie one stanowią o głównej sile książki – co nie znaczy, by poziom referatów był niezadowalający. Ich treść nie jest jednak aż tak przekonująca, jak sam projekt konferencji i publikacji. Podstawową zaletą wydawnictw tego typu jest zgromadzenie w jednym tomie bardzo zróżnicowanej tematyki i bogactwa różnych punktów widzenia, niemożliwych do osiągnięcia w wydawnictwach monograficznych czy antologiach tekstów pochodzących z jednego kraju. Na tym polu lektura *Intellectuels de l'Est exilés en France* pozostawia pewien niedosyt. Nie do końca realizując przyjęty międzynarodowy punkt widzenia, tematyka książki ciąży ku wątkom polskim i rosyjskim. Jeśli chodzi o inne „bratnie kraje”, reprezentowana jest w zasadzie tylko Rumunia w tekście dyrektorki Instytutu Rumuńskiego w Paryżu (to kolejny przejaw rozległych kontaktów instytucjonalnych Instytutu Kultury Polskiej) pt. *Lexil littéraire roumain en France: entre résistance politique et nouvel oecuménisme*. Wypada zaznaczyć, że za ten stan rzeczy odpowiadają nie tylko sami redaktorzy: jak podkreśla prof. Falkowski we wstępie, na konferencji z kwietnia 2009 r. poruszono wątki węgierskie i czecosłowackie, ale autorzy wystąpień (m.in. uchodźcy Peter Kende i Antonín Liehm) nie przysłali pisemnej wersji swych wypowiedzi.

Redaktorom udało się zgromadzić 14 artykułów, mieszczących się na niecałych 150 stronach. Publikacja nie stanowi zatem wyczerpującego omówienia przyjętego tematu, który ma przecież złożony i wielowątkowy charakter. Artykuły zaliczają się albo do szczegółowych analiz przyczynkarskich (m.in. teksty Paczkowskiego, Ptasńskiej-Wójcik, Maximovej i Gorbaniewskiej czy Michela Aucouturiera), albo podejmują na kilku, kilkunastu stronach tak szeroką tematykę, że muszą się ograniczyć do ogólnikowych tez (m.in. rozważania Marka Kornata, Cécile'a Vaissie czy Basila Kerskiego). Niektóre artykuły to wręcz luźne, w dużej mierze osobiste refleksje (Antonín Liehm, *Que faire?*; Luba Jurgenson). Książkę wzbogaca analiza ogólnego położenia emigrantów we Francji zaprezentowana przez badaczy francuskich (Pierre Grémion, *Voix d'exil en marge du progressisme parisien*; Antoine Marès, *L'émigration/exil d'Europe centrale en France après 1945*) oraz wspomniany już wątek UNESCO, obecny w tekście Joie Springera.

Takie zróżnicowanie perspektyw badawczych przy niedużej objętości i niewielkiej liczbie tekstów powoduje wrażenie fragmentaryczności i nieuniknionej wrywkowości. To zresztą dość częsta cecha wydawnictw pokonferencyjnych. Trudno w końcu oczekiwać od tego typu wydawnictw rezultatów przypisywanych monografiom i syntezom. Podkreślimy przy tym, że w prezentowanych tekstach nie brak wielu cennych i interesujących wątków. Z punktu widzenia badaczy z Polski najwartościowsza jest charakterystyka Polonii, tworzona przez badaczy zagranicznych. Dzięki Luborowi Jílkowi, Basilowi Kersky'emu czy Lubie Jurgenson możemy stwierdzić, że paryska „Kultura” zaistniała nie tylko w środowisku

polonijnym, jej ambicje wykraczały poza kontekst polski. Jednocześnie dominacja tego periodyku w tematyce dotyczącej Polonii pokazuje, że trudno znaleźć inną polską inicjatywę o podobnej sile oddziaływania.

Publikacja odbiła się pewnym echem we francuskim środowisku naukowym. W 2012 r. niewielką recenzję publikacji sporządził Emmanuel Droit, pracownik naukowy uniwersytetu Rennes 2, badający związki między służbami specjalnymi krajów bloku wschodniego³.

Ośrodek Kultury Polskiej kontynuuje przyjętą przez siebie strategię: w 2012 r. z okazji pięćdziesięciolecia ośrodka odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa z udziałem rektora Uniwersytetu Paris IV, ambasadora RP oraz grupy badaczy z Polski i Francji. Miejmy nadzieję, że publikacja zapisu tych obrad szybko ujrzy światło dzienne.

Patryk Pleskot

Patryk Pleskot (ur. 1980) – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, absolwent Uniwersytetu Warszawskiego i École des Hautes Études en Sciences Sociales w Paryżu. Studiował także na uniwersytecie w Nancy. Stypendysta Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz rządu Republiki Francuskiej; *visiting fellow* na University of Western Sydney (2013). Członek Polish American Historical Association (PAHA), członek Baltic Intelligence and Security Studies Association (BISSA). Pracownik Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Warszawie. Interesuje się m.in. historią i historiografią francuską, historią społeczno-kulturalną i polityczną PRL, epoką „Solidarności” oraz działalnością służb specjalnych. Autor ponad 100 artykułów naukowych i popularnonaukowych oraz autor i współautor kilkunastu książek, m.in. *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL*, t. 1–2 (2009–2012), *„Tarcza partii i narodu”. Kontrwywiad Polski Ludowej w latach 1945–1956* (2010), *Intelektualni sąsiedzi. Kontakty polskich historyków z francuskim środowiskiem „Annales” w latach 1945–1989* (2010), *Pokolenie 82/89. Niezależne Zrzeszenie Studentów na Uniwersytecie Warszawskim 1982–1989* (2011), *Niewiadomski: zabić prezydenta* (2012), *Kłopotliwa panna „S”. Postawy polityczne Zachodu wobec „Solidarności” na tle stosunków z PRL, 1980–1989* (2013); *Dyplomata, czyli szpieg? Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*, t. 1–2 (2013).

³ E. Droit [rec.:] *Intellectuels de l'Est exilés en France*, red. W. Falkowski, A. Marès, Paris 2011, „Arcadia” 2012, nr 2, s. 492–495.